

cost, that one additional unit of money will bring more than one unit of money income is reason to believe that the economic efficiency of enterprises increased.

The study and analysis of future costs of bringing reserves should start with their classification into fixed and variable. Since the assessment of reserves is required to determine their feasibility in the absence of clear numeric targets, calculated on the basis of norms and standards, such an assessment will be carried out approximately by peer review, based on my own experience or the experience of other subjects using this type of reserves.

Involvement of reserves does not necessarily lead to an increase in economic efficiency. In order to increase the efficiency cost of raising reserves to have be less than obtained additional effect. In assessing the potential reserves should be considered disproportionate growth in additional costs and additional effects and trying to find their optimal value.

Keywords: *economic efficiency, reserves, costs, effect return, gross income.*

УДК 338:432

Пархоменко Л.А., к.е.н., доцент
Уманського національного університету садівництва

АНАЛІЗ КІЛЬКІСНИХ ПОКАЗНИКІВ ВИРОБНИЦТВА ЗЕРНА В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ ХРИСТИНІВСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ

***Анотація.** В статті досліджено показники динаміки урожайності, посівних площ та валових зборів зерна, проведений їх аналіз на протязі п'яти років у сільськогосподарських підприємствах Христинівського району Черкаської області. Розглянуто вплив факторів на зміну валового збору зерна та економічну ефективність виробництва зерна у досліджуваному районі. Визначено основні шляхи підвищення ефективності виробництва зернових культур.*

***Ключові слова:** зерно, урожайність, виробнича собівартість, повна собівартість, ціна реалізації, чистий прибуток, рівень рентабельності, економічна ефективність, сільське господарство.*

Постановка проблеми. Проблема підвищення ефективності агропромислового виробництва – визначальний фактор економічного і соціального розвитку суспільства.

Зернові культури, які вирощують українські товаровиробники є найбільш конкурентоспроможною продукцією на зовнішніх ринках. Виробництво зерна залишається найбільш рентабельною галуззю сільського господарства України [1]. Виходячи з цього, майже всі підприємства центрального Лісостепу України мають зерновий напрям спеціалізації. Не є виключенням і сільськогосподарські підприємства Христинівського району Черкаської області.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і практичні аспекти підвищення економічної ефективності зернопродуктового підкомплексу досліджувались в роботах Ганганова В.М., Саблука П.Т., Мармуль Л.А., Шпичака О.М., Бойка В.І, Лобаса М.Г., Волинця В.Л., Калюжної О.В., Клочана В.В., Худолій Л.М., Сайко В.Ф, Губенка В.І., Жмайлова В.М., Червена І.І. та інших. В цих роботах висвітлені основи економічної ефективності виробництва зерна, визначене поняття економічної ефективності, вплив різних факторів на її підвищення, умови формування і функціонування ринку зерна. Питання підвищення економічної ефективності зернопродуктового підкомплексу на регіональному рівні в нових умовах господарювання, активного розвитку нових форм власності не достатньо вивчені і вимагають подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є аналіз сучасного стану ефективності виробництва зерна в регіоні, визначення впливу окремих економічних чинників на результативні показники виробництва та визначення основних напрямів підвищення ефективності виробництва зерна в регіоні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лісостепова зона України є унікальною за своїми природними умовами. Середньорічна кількість опадів, температур та інших природних умов робить вказану територію – зоною сприятливою для виробництва цукрових буряків, зернових, овочів, кормових та технічних культур. Це дозволяє сформувати товарну базу продукції рослинництва і забезпечити кормову - для тваринницького комплексу. Як наслідок, товарна продукція має можливості для розширення за рахунок молока та молокопродуктів, м'яса ВРХ та свиней.

Христинівський район розміщений в центральній лісостеповій частині України. Клімат помірно-континентальний із середньорічною температурою 6,7 - 7,9⁰С.

В Христинівському районі Черкаської області функціонує 14 сільськогосподарських підприємства, які підзвітні місцевим статистичним

органам. Кліматичні умови та місце розміщення господарств є сприятливим для ефективного ведення виробництва. В Христинівському районі є ресурсний потенціал, який при належному застосуванні може дати значні прибутки. Для сільського господарства найбільш важливим ресурсом є земля.

У середньому за 2005 - 2009 роки загальна земельна площа сільськогосподарських підприємств Христинівського району складає 27,4 тис. га. Але, за останні п'ять років спостерігається зменшення площі сільськогосподарських на 10,9 тис.га. Рілля в структурі сільськогосподарських угідь займає в середньому 98,5 %. за 2005-2009 роки. Отже, структуру землекористування господарств району можна вважати задовільною, так як в ній найбільшу питому вагу займають сільськогосподарські угіддя.

Зернові культури, які вирощують українські товаровиробники є найбільш конкурентоспроможною продукцією на зовнішніх ринках. Виробництво зерна залишається найбільш рентабельною галуззю сільського господарства України. Виходячи з цього, майже всі підприємства центрального Лісостепу України мають зерновий напрям спеціалізації. Не є виключенням і сільськогосподарські підприємства Христинівського району Черкаської області.

Загальний об'єм виробництва зерна залежить як від урожайності зернових культур, так і від площі їх посівів. У 2009 році урожайність зернових культур порівняно з 1995 роком збільшилась на 4 ц з 1 га, але площа посіву їх знизилась в 1,7 раза, внаслідок чого сільськогосподарські підприємства Христинівського району не одержали додаткових 271142 ц зерна (табл. 1).

Слід відмітити значне коливання рівня урожайності зернових культур по роках, що означає значну залежність виробництва від різноманітних факторів (насамперед природних) і свідчить про застосування застарілих технологій виробництва зерна [2].

Отже, як уже зазначалось вище, основними факторами, що впливають на обсяги виробництва зерна є площа посіву та урожайність. Вплив таких факторів на валове виробництво зерна в сільськогосподарських підприємствах Христинівського району ми розглянемо в таблиці 2.

Таблиця 1

Динаміка об'ємів виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах Христинівського району Черкаської області

Роки	Площа, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, ц
1995	19031	39,5	751725
1996	16955	35,0	593963
1997	16718	41,1	686546
1998	16768	33,8	567108
1999	17314	23,1	400263
2000	16476	33,7	555849
2001	21032	33,8	710839
2002	17933	33,5	600767
2003	14861	20,8	309110
2004	21988	35,3	775623
2005	14729	38,9	572463
2006	13007	33,7	438603
2007	12361	23,7	292753
2008	11356	47,6	540703
2009	11047	43,5	480583

Таблиця 2.

Вплив факторів на валовий збір зерна в сільськогосподарських підприємствах Христинівського району Черкаської області

Роки	Площа посіву, га	Урожайність, ц з 1 га	Валовий збір, ц	Умовний валовий збір, ц	Відхилення від базового періоду (+;-)		
					Всього	в т.ч. за рахунок	
						зміни площі	зміни урожайності
1995	19031	39,5	751725	-	-	-	-
1996	16955	35	593963	669723	-157762	-82002	-75760
1997	16718	41,1	686546	585130	92583	-8833	101416
1998	16768	33,8	567108	689165	-119438	2619	-122057
1999	17314	23,1	400263	585213	-166845	18105	-184950
2000	16476	33,7	555849	380596	155586	-19667	175253
2001	21032	33,8	710839	708778	154990	152929	2061
2002	17933	33,5	600767	606135	-110072	-104704	-5368
2003	14861	20,8	309110	497844	-291657	-102923	-188734
2004	21988	35,3	775623	457350	466513	148240	318273
2005	14729	38,9	572463	596111	-166002	-179512	13510
2006	13007	33,7	438603	505972	-133860	-66491	-67369
2007	12361	23,7	292753	416566	-145850	-22037	-123813
2008	11356	47,6	540703	269137	247950	-23616	271566
2009	11047	43,5	480583	525837	-60120	-14866	-45254

Зменшення обсягів виробництва зерна порівняно з попереднім роком відбулося у 1996, 1998, 1999, 2002, 2003, 2005-2007 та 2009 роках. При чому у 1998 та 1999 роках зменшення валового виробництва на 119438 ц та 166845 ц відповідно відбулося за рахунок зниження урожайності, а в інші роки – за рахунок обох факторів. Збільшення валового збору зерна у порівнянні з попереднім роком спостерігається у 1997, 2000, 2001, 2004 та 2008 роках. У 1997 та 2000 роках це відбулося за рахунок підвищення урожайності, а у 2001 і 2004 роках (на 154990 ц і 466513 ц відповідно) – як за рахунок розширення площі посіву, так і підвищення урожайності зернових культур.

Звідси можна зробити висновок, що все ж таки головним фактором, який впливає на об'єм виробництва зерна є урожайність зернових культур (табл. 3).

Таблиця 3

Урожайність зернових культур в сільськогосподарських підприємствах Христинівського району Черкаської області, ц/га

Культури	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2009 р. в % до 2005 р.
Зернові і бобові (без кукурудзи)						
в т.ч. озимі	43,74	38,41	26,61	51,21	50,14	114,6
ярі	29,67	28,24	15,21	39,07	30,94	104,3
зернобобові	22,29	22,80	5,10	22,26	19,31	86,6
Кукурудза на зерно	64,06	44,96	43,08	60,53	71,87	112,2
Зернові культури	38,9	33,7	23,7	47,6	43,5	111,8

Загалом урожайність зернових культур коливається по роках. Так, найнижчий рівень врожайності зернових культур спостерігався в 2007 році, що пов'язано із складними природними умовами, а найвищий – в 2008 році. Слід відмітити, що по групах зернових по роках спостерігається однакова тенденція: якщо рівень урожайності зростає – то по всіх зернових культурах, а якщо спадає, то також по всіх культурах.

Для визначення тенденції зміни урожайності зернових культур по Христинівському району проведемо вирівнювання даних за допомогою прийому аналітичного вирівнювання на основі формули $\hat{y}_t = a + bt$, де $\hat{y}$ - вирівняні рівні ряду динаміки, t - порядковий номер року, b - середній щорічний приріст (зниження) урожайності зернових, a - вирівняний рівень урожайності зернових при умові, що $t = 0$. Таке вирівнювання доцільно провести 1995 по 2009 роки.

Таким чином рівняння прямої лінії, яка характеризує динаміку урожайності зернових має вигляд:

$$\hat{y}_t = 32,93 + 0,19t.$$

Це означає, що у 1995 році вирівняна урожайність зернових культур становила 32,93 ц/га, а середнє щорічне збільшення урожайності 0,19ц.

Для більшої наочності зміну рівня фактичної та вирівняної урожайності доцільно зобразити у вигляді графіка (рис. 1).

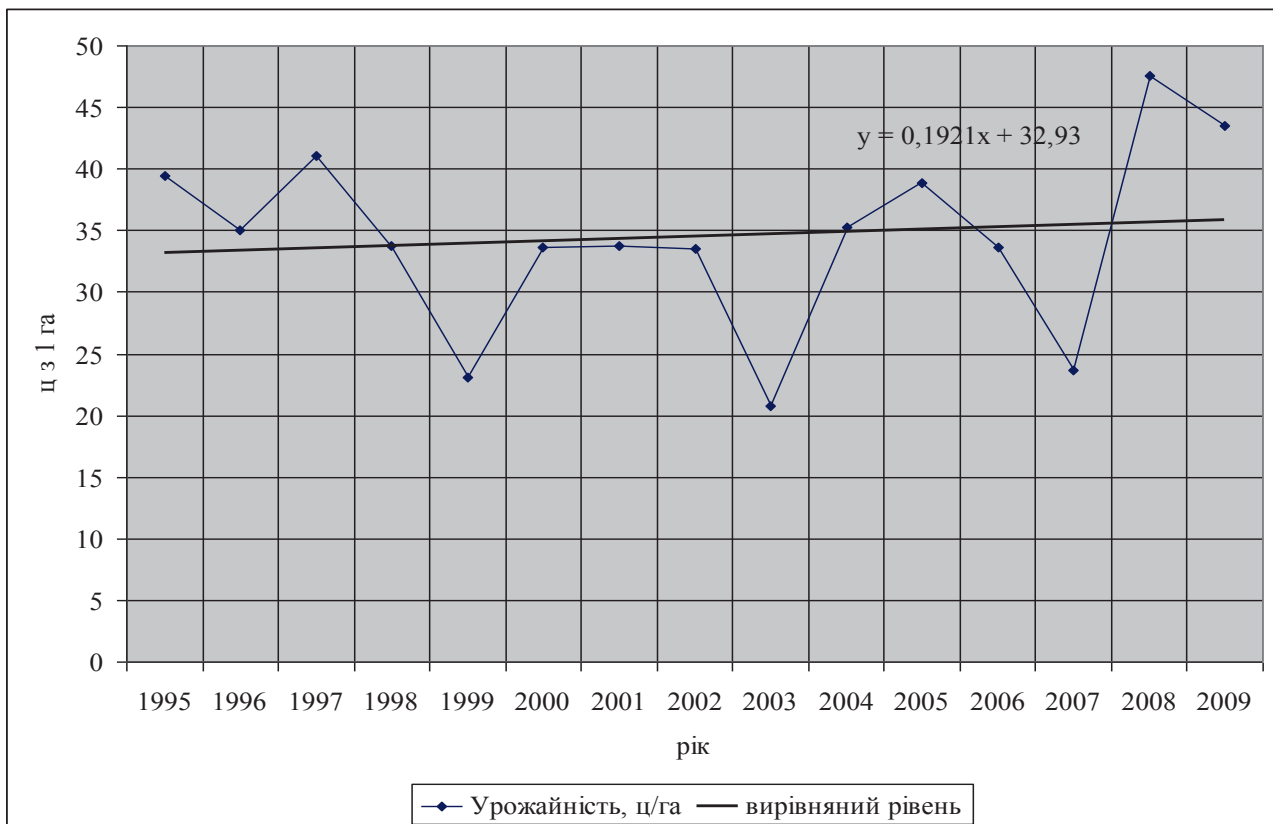

Рис.1 Тенденція зміни урожайності в сільськогосподарських підприємствах Христинівського району Черкаської області

Протягом 1995 - 2009 років фактична урожайність зернових культур то знижувалась, то знову зростала. Але якщо розглядати вирівняний рівень урожайності, то бачимо, що у господарствах Христинівського району спостерігається тенденція до поступового зростання урожайності зернових культур.

Необхідно відмітити, що зниження урожайності зернових культур викликане багатьма факторами, в тому числі і розмірами внесення добрив під дані культури (табл. 4).

Таблиця 4

Внесення мінеральних та органічних добрив під зернові культури в господарствах Христинівського району Черкаської області

Види добрив	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	Відхилення даних 2009р. від 2005р.:	
						+, -	%
Мінеральні, ц д. р.	4913	8954	2689	5104	2084	-2829	-57,6
Органічні, т	19080	13560	24402	13350	8810	-10270	-53,8

В 2009 році, порівняно з 2005 роком, скоротилося внесення органічних добрив під зернові культури на 10270 т або на 53,8 %. Це пояснюється скороченням поголів'я тварин в господарствах у зв'язку із збитковістю галузі тваринництва. Поряд з тим майже в 2,4 рази зменшилось застосування мінеральних добрив під посівні площі зернових культур в Христинівському районі. Це негативно позначилось на урожайності зернових культур. Тому господарства Христинівського району повинні знайти можливості вносити добрива під зернові культури згідно встановлених норм.

Отже, не дивлячись на збільшення посівних площ та валового збору зернових культур у 2009 році, виробництво зерна в сільськогосподарських підприємствах Христинівського району має стійку тенденцію до зниження, що посилюється погіршенням фінансового стану господарств та відсутністю обігових коштів.

Собівартість – один з найважливіших показників господарської діяльності аграрних підприємств, оскільки показує у що саме обходиться господарству виробництво кожного виду продукції і наскільки економічно вигідним воно є в конкретних природо-економічних умовах господарювання.

Показник собівартості дає можливість глибоко аналізувати економічний стан підприємства і виявляти резерви підвищення ефективності виробництва. Адже кожне підприємство тим більше отримуватиме прибутку на одиницю продукції, чим нижча її собівартість і навпаки. Із зниженням собівартості зростає цінова конкурентоспроможність продукції, а отже, зміцнюються позиції підприємства на товарному ринку [3].

Оскільки, важливою умовою підвищення ефективності господарської діяльності кожного підприємства є зниження собівартості продукції, доцільно проаналізувати вплив факторів на зміну собівартості 1 ц зерна у господарствах Христинівського району Черкаської області (табл. 5).

Таблиця 5

Вплив факторів на відхилення фактичної собівартості 1ц зерна в сільськогосподарських підприємствах Христинівського району

Роки	Затрати на 1 га, грн.	Урожайність ц з 1 га	Собівартість 1 ц, грн.	Умовна собівартість 1ц при планових затратах на 1 га і фактичній урожайності, грн.	Відхилення від базового періоду (+;-)		
					всього	в т.ч. за рахунок	
						зміни урожайності	зміни затрат
2005	1115,7	38,9	28,68	-	-	-	-
2006	1159,6	33,7	34,41	33,11	5,73	4,43	1,30
2007	1188,8	23,7	50,16	48,93	15,75	14,52	1,23
2008	2134,4	47,6	44,84	24,97	-5,32	-25,19	19,87
2009	2339,4	43,5	53,78	49,07	8,94	4,23	4,71

Провівши факторний аналіз зміни собівартості 1 ц зерна, можна сказати, що за досліджуваний період собівартість має стійку тенденцію до зростання. Лише у 2008 році, незважаючи на збільшення затрат на 1 га, собівартість 1 ц

зерна знизилась, порівняно з 2007 роком, на 5,32 грн. Це відбулося завдяки значному підвищенню урожайності (на 23,9 ц/га). У всіх інших роках собівартість 1 ц зерна підвищувалась, у порівнянні з попереднім роком за рахунок як підвищення затрат на 1 га зернових, так і за рахунок урожайності зернових культур.

Товарність визначається співвідношенням товарної і валової продукції і виражається в процентах. При визначенні рівня товарності зерна об'єм товарної і валової продукції беруть у натуральних одиницях.

Рівень товарності продукції зернових культур у сільськогосподарських підприємствах Христинівського району наведено в таблиці 6.

Таблиця 6

Аналіз рівня товарності зерна по сільськогосподарських підприємствах Христинівського району Черкаської області

Роки	Продукція після доробки, ц	Реалізовано, ц	Рівень товарності, %
2005	572463	426597	74,5
2006	438603	314185	71,6
2007	292753	169986	58,1
2008	540703	319547	59,1
2009	480583	428527	89,2

Рівень товарності у сільськогосподарських підприємствах району був найвищий в 2009 р. і складав 89,2 %, а найнижчий – в 2007 р. і складав 58,1 %.

Від ефективності виробництва зерна багато в чому залежить ефективність всього виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах, адже виробництво зерна завжди є рентабельним і прибуток, отриманий від його реалізації, господарства можуть направляти на розвиток інших галузей виробництва[4].

Рівень ефективності виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах Христинівського району наведено в таблиці 7.

**Ефективність виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах
Христинівського району Черкаської області**

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008р.	2009 р.	Дані 2009 в % до даних 2005 року
Площа посіву, га	14729	13007	12361	11356	11047	75,0
Урожайність, ц/га	38,9	33,7	23,7	47,6	43,5	111,8
Валовий збір, ц	572463	438603	292753	540703	480583	84,0
Реалізовано, ц	426597	314185	169986	319547	428527	100,5
Рівень товарності, %	74,5	71,6	58,1	59,1	89,2	14,7п.
Прямі затрати праці, тис. люд.-год.	502	632	494	882	866	172,5
в т.ч. на 1 ц, люд.-год.	0,70	1,11	1,60	1,14	1,40	200,0
Виручка від реалізації, тис. грн.	16505	15109	13320	21034	31087	188,3
Ціна реалізації 1 ц, грн.	38,69	48,09	78,36	65,82	72,54	187,5
Собівартість реалізованої продукції, тис. грн.	13398	10869	10812	17527	24555	183,3
Прибуток, всього, тис. грн.	3107	4240	2508	3507	6532	210,2
в т.ч. на 1 га, грн.	211	326	203	309	591	280,3
Рівень рентабельності, %	23,2	39,0	23,2	20,0	26,6	3,4п.

Ефективність виробництва зерна в господарствах Христинівського району Черкаської області значно коливається по роках, а в цілому має тенденцію до зростання. Так, прибуток від виробництва зерна на протязі 2005 - 2009 років то підвищувався, то знижувався, а у 2009 році підвищився порівняно з 2005 роком на 110,2 % і становив 6532 тис. грн. Це найвищий рівень прибутку, отриманий господарствами за весь досліджуваний період. Прибуток у розрахунку на 1 га площ посіву найвищим був також у 2009 році і складав 591 грн. порівняно з 211 грн. у 2005 році. Загалом собівартість реалізованої продукції зернових культур має стійку тенденцію до підвищення, і на протязі

2005 - 2009 років вона збільшилась на 83,3%. Це спричинено, в основному, підвищенням цін на машини і обладнання, паливно-мастильні матеріали, добрива та насіння.

Разом з тим ціна реалізації продукції не мала такої стійкої тенденції до підвищення, як її собівартість. Так за період з 2005 по 2007 рік ціна реалізації продукції зернових культур поступово зростала, а у 2008 році ціна реалізації значно знизилась порівняно з попереднім роком і становила 65,82 грн.

Висновки. Виробництво зерна на сучасному етапі є одним із небагатьох виробництв, які дають прибуток, тобто є рентабельним. Так, рівень рентабельності виробництва зерна у господарствах Христинівського району на протязі останніх років коливалась в межах 20,0-39,0%.

Отже, сільськогосподарським підприємствам Христинівського району слід серйозно підійти до вирішення питання підвищення ефективності виробництва продукції зернових культур. Підприємствам потрібно звернути особливу увагу на підвищення ефективності використання основних засобів та матеріально-грошових ресурсів, впровадження інтенсивних технологій виробництва та поліпшення загальної організації праці при виробництві продукції зернових культур.

Список літератури

1. Банева І.О. Стан і проблеми зерновиробництва /І.О. Банева, О.В. Калюжна // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2008. – Вип. 3(46). – С. 45-49.
2. Лихочвор В.В. Зерновиробництво: [навчальний посібник] / В.В. Лихочвор, В.Ф. Петриченко, П.В. Іващук; Рец. Камінський В.Ф. - Львів: НВФ "Українські технології", 2008. - 624 с.
3. Зниження трудомісткості і собівартості зерна на основі впровадження інтенсивної технології його виробництва – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalteka.ru/order/11341.html>

4. Лебедєв К.А. Економічна ефективність виробництва і реалізації продукції зерно продуктового підкомплексу / К.А. Лебедєв // Економіка АПК. – 2009. - № 5. – С.33 – 36.

Summary.

A problem of increase of efficiency of agroindustrial production is a determinative of economic and social development of society.

Grain-crops that grow the Ukrainian commodity producers are the most competitive products on foreign markets. The production of grain remains the most cost-effective industry of agriculture of Ukraine. Coming from it, almost all enterprises of central Forest-steppe of Ukraine have grain-growing direction of specialization. It is not an exception and agricultural enterprises of Христинівського of district of the Tcherkasy area.

Efficiency of production of grain in the economies of Христинівського of district of the Tcherkasy area considerably hesitates on years, and on the whole has a tendency to the increase. Yes, income from the production of grain on a draught both rose 2005 - 2009 or went down, and in 2009 rose comparatively with 2005 on 110,2 %% and presented a 6532 thousand hrn. It is the greatest level of income, got economies for all investigated period. Income in a calculation on 1 hectare areas of sowing the greatest was also in 2009 and made a 591 hrn. comparatively with a 211 hrn. in 2005.

On the whole a realized unit of grain-crops cost has a proof tendency to the increase, and on a draught 2005 - 2009 she increased on 83,3%%. It is caused, mainly, by a price increase on machines and equipments, паливно-мастильні materials, fertilizers and seed.

At the same time the cost of realization of products did not have such proof tendency to the increase, as her prime price. So for period from 2005 to 2007 the cost of realization of products of grain-crops grew gradually, and in 2008 the cost of realization considerably went down comparatively with a previous year and presented 65,82 hrn.s.

Thus, it follows in earnest to walk up the agricultural enterprises of Христинівського of district to the decision of question of increase of efficiency of production of goods of grain-crops. It is needed to turn the special attention enterprises on the increase of efficiency of the use of the fixed assets and materially-money resources, introduction of intensive technologies of production and improvement of general organization of labour at the production of goods of grain-crops.

УДК 378.32:168.522

*Педченко Г.П., к.е.н., доцент,
Таврійський державний агротехнологічний університет*

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА КОНЦЕНТРАЦІЯ НА РИНКУ АГРАРНОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті здійснено розподіл аграрних ВНЗ за обсягом освітніх послуг та розраховані показники диференціації та концентрації цього розподілу.

Ключові слова: диференціація, концентрація, освітні послуги, аграрні ВНЗ